

EMİR SULTAN ZAVİYESİ, İZMİR

Ertan Daş¹

Emir Sultan Zaviyesi'nde kazı ve temizlik çalışmaları, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ertan Daş'ın bilimsel danışmanlığında, İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin katkıları ve bölüm öğrencilerinin katılımıyla 19 Mart-23 Mayıs 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.²

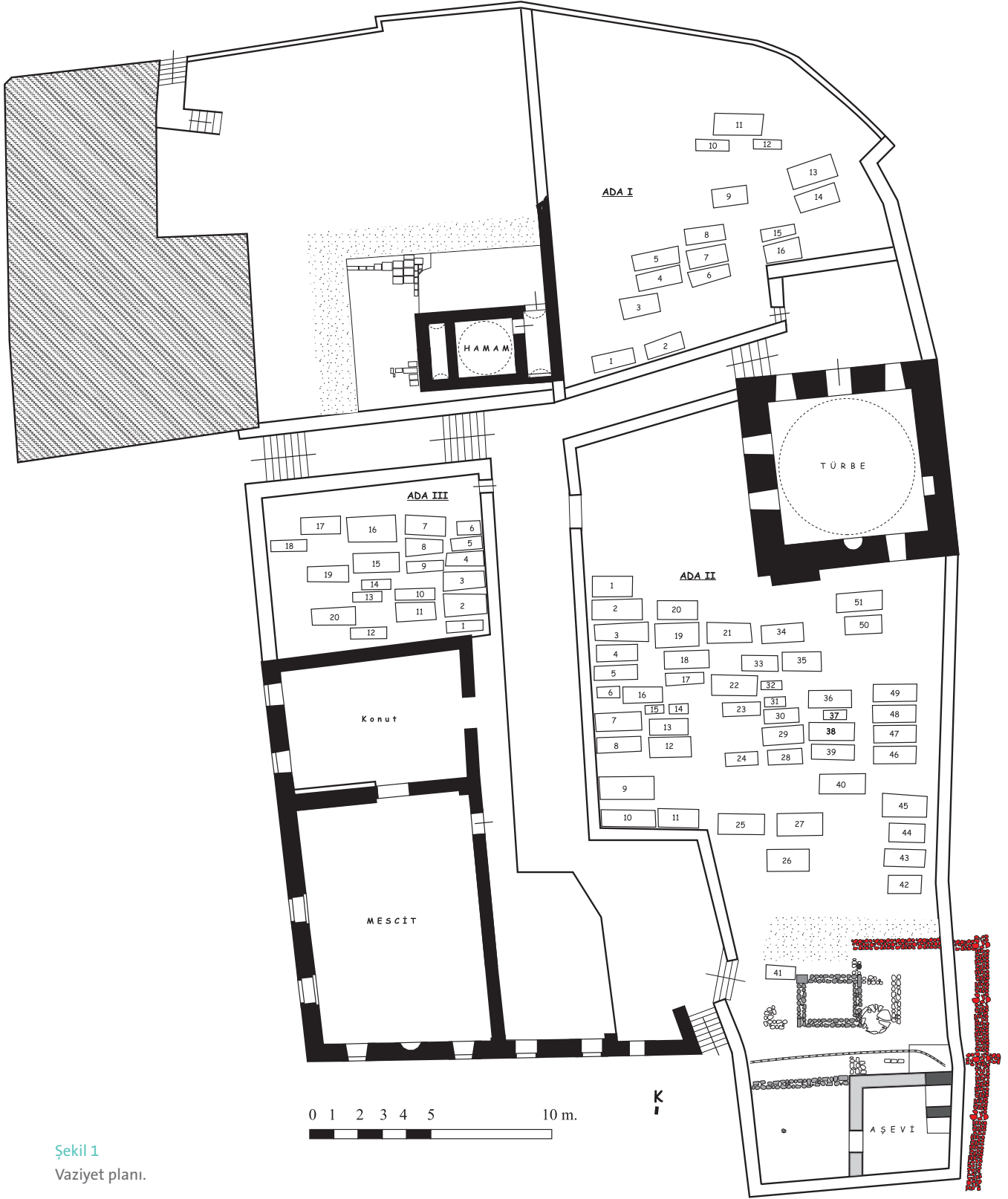
Günümüzde, alanın merkezi konumundaki türbenin kuzeyinde, batısında ve güneyinde olmak üzere üç adadan oluşan ve en eskisi 1570 tarihli olduğu saptanabilen ancak çoğu 18-19. yüzyıllara tarihlenen Osmanlı dönemi mezar taşlarını içeren bir hazire yer almaktadır. İzmir'in önemli mezarlıklarından biri olarak bilinen hazirede, I numaralı adada 20, II numaralı adada 51, III numaralı adada 16 mezar ve bütününde 200'ün üzerinde mezar taşı yer almaktadır (Resim 1,2).

Zaviyenin doğusuna, aşevinden başlayarak kuzeyden geçen sokağa kadar, yakın zamanda bir duvar örülmüştür. Alan, güneydoğu köşede bir aşevi; güneybatı köşede bir mescit ve bitişiğinde kareye yakın dikdörtgen bir konut ve kuzeybatıda bir özel hamam tarafından sınırlanmaktadır (Şekil 1). Hamamın batısında ve aşevinin güneyinde, zaviyeyle komşu konutlar yer almaktadır. Bugün, zaviyenin merkezi konumunda olan türbe diğer yapılara oranla nispeten daha bakımlı ve temiz durumdadır. Aşevi, mescit ve hamam, bakımsız ve haraplıdır.

Bugün, bir hamam, bir aşevi, bir mescit ve bir türbeden oluşan yapılar

1 Yrd. Doç. Dr. Ertan Daş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bornova - İzmir (ertan.das@ege.edu.tr)

2 Kazı ve temizlik çalışmalarında, işçi ve malzeme desteği nedeniyle İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne titiz ve özverili yaklaşımlarından dolayı İzmir Arkeoloji Müzesi uzmanı Selahattin Sert'e; bölümümüz doktora öğrencileri Gökben Ayhan ve Ceren Erdoğan'a sonsuz teşekkür ederim.

Şekil 1
Vaziyet planı.

Resim 2
Mezar taşı
süslemesi, saksı
içinde gül.

topluluğu halk arasında “*Emir Sultan Türbesi*” olarak anılmaktadır.³ Emir Sultan’ın kimliği konusunda çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklarda, “*Emir Sultan*” adıyla anılan kişinin Gazi Umur Bey’in komutanlarından, İzmir ve çevresinin fethi sırasında yararlılıklar göstermiş *Seyyid Mükremüddin*⁴ olduğu söylenmekte ve adına yaptırılan bir zaviyeden bahsedilmektedir.⁵ Zaviyenin Aydınogulları zamanından kaldığı, 920/1514-15’de berat verilen Seyyid Mükremun evladından Seyyid Yusuf’un yönetiminde bulunduğu ve XVI. yüzyılda geliri en fazla olan zaviyelerden biri olduğu söylenmektedir. İzmir’in güneyinde, İzmir -Aydın karayolu üzerinde bulunan bugünkü Gaziemir’in, İzmir’deki Seyyid Mükremüddin zaviyesine vakfedilmiş olmasından dolayı Seydiköy adıyla anıldığına dair belge ve bilgiler de, 16. yüzyıl başlarında burada bir zaviyenin varlığına işaret etmektedir.⁶ Nitekim, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine ait bir tahrir defterinde, Seydiköy’ün gelirinden 33.383 akçenin İzmir’deki zaviyenin giderlerini karşılamak üzere kullanıldığı belirtilmektedir.⁷ Defterde bu gelirin sarf edileceği yerler, tevliyet (vakıf işlerine bakan kişi), meşihat (şeyhlik makamı), nezaret (idari işler), ferraş (hizmetçi), duahan (duacı),

3 İzmir’de yayınlanmış olan “*Sada-yı Hak*” isimli gazetenin 26 Mayıs 1337 (1921) tarihli sayısındaki bir yazıda buradan “*Emir Sultan Rıfai Dergâhı*”; Bursalı Mehmet Tahir bin Rıfat’ın 1908 tarihli eserinde “*Seyyid Mükremüddin*” adıyla bahsedilmektedir. Ayrıca, Emir Sultan Türbesi önünde yer alan, şimdiki 955 sokak 1930’lu yıllara kadar kayıtlarda “*Seydi Mükremiddin Sokağı*” olarak geçmektedir. (Bu konuda bilgi için Bkz. İzmir Belediyesi:153) Bu iki belge, “*Emir Sultan*” isminin 1920’li yıllarda kesin olarak kullanıldığını göstermektedir.

4 “*Seyyid Mükremüddin*” adı çeşitli yayınlarda, “*Seyyid Mükremiddin*”, “*Seydi Mükremeddin*” gibi değişik şekillerde yazılmıştır.

5 Bu konuda bilgi için bkz. Baykara 1974: 50; Kütükoğlu 2000: 85.

6 M.S. Kütükoğlu Yavuz Sultan Selim dönemine (1512-1520) ait olan bir belgeden hareketle Seydiköy’ün nüfus bilgilerini ve zaviyenin giderleri ile ilgili bir döküm de vermektedir. Bu konuda bilgi için bkz. Kütükoğlu 2000: 85 ve 222. Seydiköy’ün tarihi ve tarihi coğrafyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Çokbankir 2001: 3-25.

7 Bk. Kütükoğlu 2000: 85 ve 222.

Resim 3
Onarım kitabesi
(M.O. Semerci'den).

aşçı, vekilharç (masraf görmekle görevli kişi), et, ekmek, mutfak masrafı, ziyafet, hasır, meremmet (tamir), katib, cibayet (vergi), imamet (imamlık), kilardar gibi kalemlerle sıralanmıştır. Bu bilgilerden pek çok sonuç çıkarılabilir, ancak açık ve net olarak anlaşılıyor ki, en azından 1520 yılında, zaviye bünyesinde yemeklerin pişirileceği bir mekan; bir kiler bir mescit vardır. Günümüze ulaşan aşevi ve mescidin her ne kadar geç dönem özellikleri gösterdiği tespit edilmiş olsa da, sonraki onarımlarda özelliklerini yitirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, zaviyeyi oluşturan dergah ve diğer binaların tamiri ile ilgili 10 Şevval 1299/25 Ağustos 1882 tarihli bir tezkire kaydı bilinmektedir. Bu kayıta, tamiratın *Hristo Kalfa* adlı bir kişi tarafından 28.000 kuruşa yapılacağı belirtilmektedir.⁸

Yapıda bir inşa kitabesi yoktur ancak, 1943 yılında İzmir kitabeleriyle ilgili çalışmalar yapmış olan bir yerel tarihçi türbe girişi üzerinde yer alan üç satırlık bir kitabenin metnini vermiştir.⁹ “*Seyyid Mükerrermeddin Hazretlerinin Merkad-i şerifleridir sene 970/1562-63*” yazdığı belirtilen kitabenin bir inşa kitabesi mi yoksa sıradan bir levha mı olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz.

Türbenin içinde parçalanmış halde ve bazı parçaları eksik bir kitabe vardır (Resim 3). 2002 yılında hazirede bulunan ve parçaları türbeye taşınan kitabe bir onarım kitabesidir. Bugün tarih kısmı eksik olan kitabenin eski bir fotoğrafında 1300 tarihli olduğu görülebilmektedir.¹⁰ Kitabede verilen bilgilerden, harabe

8 Bilgi için bk. Kütükoğlu 2000:222.

9 Bilgi için bk. Ülker vd 2008:58.

10 Kitabeyle ilgili daha fazla bilgi ve çeşitli yorumlar için bk. Semerci 2005:34-39; Kitabenin eski fotoğrafı için bk. Ülker vd. 2008,54-57.

Gazi Han Abdülhamit'in afitab-ı re'feti	Ya	Hânkâh-ı kalb-i ekvâna verir feyz u kemâl
Bâ husûs Darüssa'âde Ağası Behram Ağa	Hazret-i	Hâfız-ı Kur'ân-ı a'zâm hoşnihâd-ı hûb-ı hisâl
Nakd-ı lutf ve ref'eti mebzûl olubdur câbecâ	Pir	Eyleyüb tevfikine mazhar o Rabb'i layezal
İşte ez cümle bu dergâh-ı ma'âli-i iktinâh	Şeyh	Bir harâbezâr olub olmuşdu çünkü pâymâl
Sâye-i şâhânedede sarf-ı mesâ'i eyleyüb	Seyyid Ahmed	Oldu ta'miri müceddet kalmadı gerd ü melâl
Şeyh Ali Baba olub bu Hânkâhda post-nişin	Er-Rifâ'i	Devr eder pîr aşkına döndükçe rûz ü mâh ü sâl
Tarihin itmâm eder Tevfik Cemâlin noktası	Kaddese sırrehu'l-âla	Pek güzel ta'mir olub bu dergâh-ı âli bu sâl
1300		

Tablo 1
Onarım kitabesi
(N. Ülker'den).

halinde olan dergahın *Sultan II. Abdülhamid'in Dari's-sa'ade Ağası Behram Ağa* tarafından 1300/1882-83 yılında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır¹¹ (Tablo 1). Bu tarih M.Kütükoğlu'nun bir belgeden hareketle sözünü ettiği onarım tarihiyle de örtüşmektedir.¹² Türbenin bugünkü mimari özellikleri de bu tarihe uygundur.

Kitabede adı geçen postnişin *Şeyh Ali Baba* 1302 yılında vefat etmiştir ve mezarı hazirede 1 numaralı adada yer almaktadır.¹³

Resim 5
Doğu cephesi.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kazı çalışmaları, hamam ve aşevi çevresinde; aşevi ile doğusunda yer alan parkı birbirinden ayıran duvarın güney kesiminde yapılmıştır (Resim 5). Çalışmalar başlamadan önce tamamen otlarla ve küçük ağaçlarla kaplanmış durumda

11 Kitabenin tam metni için bk. Bk. Ülker vd. 2008:56-57.

12 Bk. Kütükoğlu 2000: 85 ve 222.

13 Bilgi için bk. Ülker vd. 2008:58.

Resim 6
Emir Sultan Zaviyesi.
Aşevi, kazı öncesi
kuzeyden görünüş.

olan hazirede, otlar ile mezarlara ve mezar taşlarına zarar veren bodur ağaçlar kaldırılarak alan temizlenmiştir.

Aşevi ve Çevresinde Yapılan Çalışmalar

Türbenin güneyinde, doğu-batı yönünde dikdörtgen bir alanı kaplayan Aşevi'nin bulunduğu kesimde, çalışmalar başlamadan önce, yapıya ait duvarların ve ocağın çok az bir kısmı görülebilmekteydi (Resim 6, 7, 8). İlk etapta, aşevini batıdan sınırlayan duvarın iç kesimine yığılan çok sayıda kırma taş kaldırılarak uygun bir yere istiflenmiştir. Taşların ve yüzeydeki çöp ve topraktan oluşan tabakanın kaldırılmasından sonra, aşevinin iki mekandan oluştuğu anlaşılmıştır.

Doğudaki mekânın güney duvarındaki izler, bu mekanın yakın zamana kadar batıya eğimli bir kırma çatıyla örtülü olduğunu göstermektedir. Güney duvarı aynı zamanda komşu bir evin duvarına bitişik durumdadır. Mekanın doğu duvarı sonradan çevre duvarıyla birleştirilmiştir. Duvarın kuzey kenarında duvara yaslanmış olan ve mekanın içine doğru taşıntı yapan ocak nişi büyük oranda sağlamdır. Ancak, ocak bacasının yaklaşık 2 metre yüksekliğe kadar olan kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Ocak nişinin yan duvarları kırma taşlarla, kemeri ise tuğlalarla inşa edilmiştir. Niş kemerinin 15 cm kadar üzerinden başlayan, yükseldikçe incelen ve kırma taşlarla inşa edilmiş olan bacanın, kerpiç malzemeyle büyük oranda onarıldığı dikkati çekmektedir. Muhtemelen, ocak kemerinin üst kesimindeki ahşap hatıl ve üzerindeki kerpiç ve taş karışımı malzemeye sahip baca tahrip olmuş ve yirminci yüzyılın ilk yarısında yeniden inşa edilmiş olmalıdır.

Aşevinin kuzey duvarı, ocak nişinin kuzey duvarı bitişliğinden başlayarak

batı istikametinde yaklaşık 4.50 m. ilerledikten sonra güneye dönmekte ve güney duvarıyla birleşmektedir. Mekanın zemininden yaklaşık 40 cm. yüksekliğe kadar olan kısmı günümüze ulaşabilen duvar, kırma taşlarla inşa edilmiştir. Aynı duvar örgüsüne sahip olan batı duvarının ortasında 95 cm. genişliğinde bir giriş açıklığı vardır. Batı duvarı ile güney duvarı arasındaki bitişme çizgisi, iki duvarın farklı dönemlerde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde, kuzey duvarı ile ocak duvarı arasında da bir bitişme çizgisi izlenebilmektedir. Bu durum, ocak dışındaki duvarların sonradan eklenmiş olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim, mekanın kuzey ve batısındaki bu iki duvarın örgüsünde yer alan geç dönem mezar taşı parçaları ve modern tuğlalar, mekanın en geç 20. yüzyıl başlarında önemli bir onarım geçirdiği kanısını güçlendirmektedir.

Ocağın zemini tuğla ile döşenmiştir. Ocağın güneyinde, mekanın doğu duvarına bitişik olarak yine tuğla ile inşa edilmiş, muhtemelen, pişen yemeklerin soğuması ve servise hazırlanması için kullanılmış bir platformu taşıyan ayaklar ortaya çıkarılmıştır.

Aşevinin batısında yer alan mekanın kireç-kum karışımı bir harçla sıvanan zemini, büyük oranda tahrip olmuştur. Mekanın yaklaşık ortalarında, ahşap çatıyı destekleyen bir direğin oturduğu, tuğlalarla örülmüş bir altlığa ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bu mekanın kuzeyinde tespit edilen temelsiz kırma taş duvar, bu kesimin, ahşap örtülü ve kuzeye doğru açık bir ön mekan olabileceği izlenimi uyandırmaktadır.

Çalışmalar sırasında, aşevinin kuzeydoğu köşesinde yer alan ve modern tuğlalar ve çimentolu harçla yakın tarihte inşa edilmiş olan tuvalet mekanı kaldırılmıştır. Tuvaletin batı bitişğinde yer alan fosseptik çukurunun üzerine kapak taşı olarak yerleştirilen beş mezar taşı tespit edilmiştir. Fosseptik işlevini yitirdikten sonra, tuvalet atıklarını şehir kanalizasyonuna yönlendirmek üzere döşenmiş

Resim 7

Solda: Aşevi, kazı sonrası kuzeyden görünüşü.

Resim 8

Sağda: Aşevi, kazı sonrası kuzeybatıdan görünüşü.

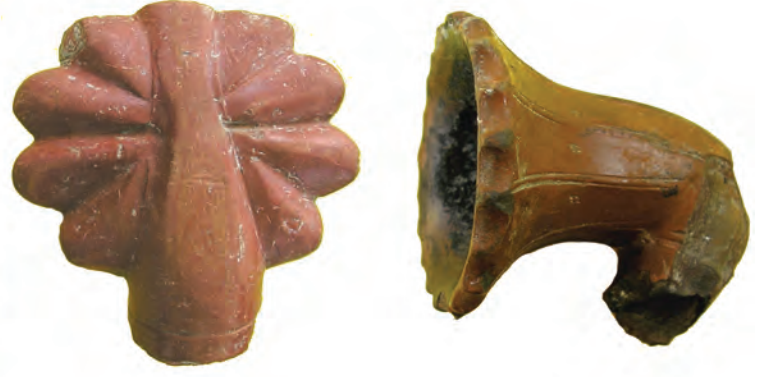
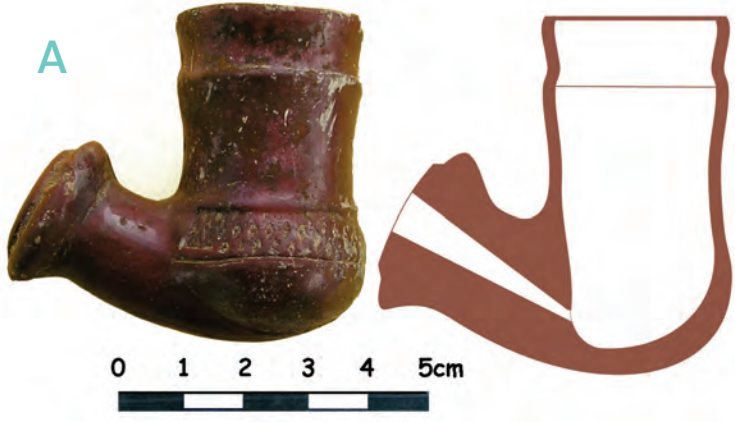
Resim 10
Hamam ve çevresinin
kazı öncesi batıdan
görünüşü.

olan künkler batıdaki sokağa doğru devam etmektedir. Fosseptik çukurunun güney kenarında yer alan 50 cm. uzunluğunda, doğu-batı yönlü küçük duvar parçası künk sistemine destek olmak üzere inşa edilmiş olmalıdır. Batıya doğru ilerledikçe, sistemin iki yandan taş bir duvarla desteklendiği, ve ayrıca künklerin döşenmesi sırasında, burada yer alan taş zeminin tahrip edildiği görülmektedir.

Aşevinin kuzey duvarına yaklaşık 2 metre uzaklıkta, 1.86 x 1.80 cm. boyutlarında kareye yakın bir havuz ortaya çıkarılmıştır. Havuzun zemini ve 45 cm. kalınlığındaki duvarlarının iç kısmı, birkaç kat horasan harcı ile sıvanarak yalıtılmıştır. Havuzun batı duvarı bitişiğinde, havuza su taşıyan pişmiş toprak künkler tespit edilmiş ancak künklerin bağlantısı ortaya çıkarılmadan çalışmalar sona ermiştir. Havuzun çevresinde yer alan ve bir kısmı çimentolu harçla bir kısmı da çamur harçla yapılmış duvar kalıntılarının durumu, ayrıntılı çalışmalar yapılmadıkça, ne tür bir mekan ya da mekanlara ait oldukları hakkında fikir yürütmemize imkan vermemektedir.

Havuzun kuzeyinde yer alan mezarlara doğru devam eden çalışmalar sırasında, havuzun yaklaşık 1 m. doğusunda yer alan ve doğu-batı istikametinde uzanan, bir başka duvara rastlanmıştır. 50 cm. kalınlığında, kırma taşlarla inşa edilmiş olan ve diğer duvarlara göre daha özenli bir işçiliğe sahip olan duvar, hazireyi batıdan sınırlayan çevre duvarının altına doğru ilerlemektedir. Duvarın doğudan itibaren yaklaşık 3 metrelik kısmı açılmış, ancak çalışmaların sona ermesi nedeniyle batı kısmının bağlantıları tespit edilememiştir.

Hazirenin doğusunda yer alan park alanı içinde, zaviyeyle bağlantılı mekanların olma ihtimalinden hareketle, çevre duvarının parka bakan yüzünün aşevine

Resim 9: Küçük buluntular.

A-Lüle örnekleri, B-Geç Roma mozaik parçaları, C-Satranç taşı D-Mezar taşı parçaları, E-Seramik parçaları, F-Yunan parası, G-Sultan Abdülaziz 1277/1861 Azze Nasrahu Duribe fi Konstantiniyye, H-Sultan V.Mehmed Reşat 1327/1909 Adalet, Müsavat, Hürriyet.

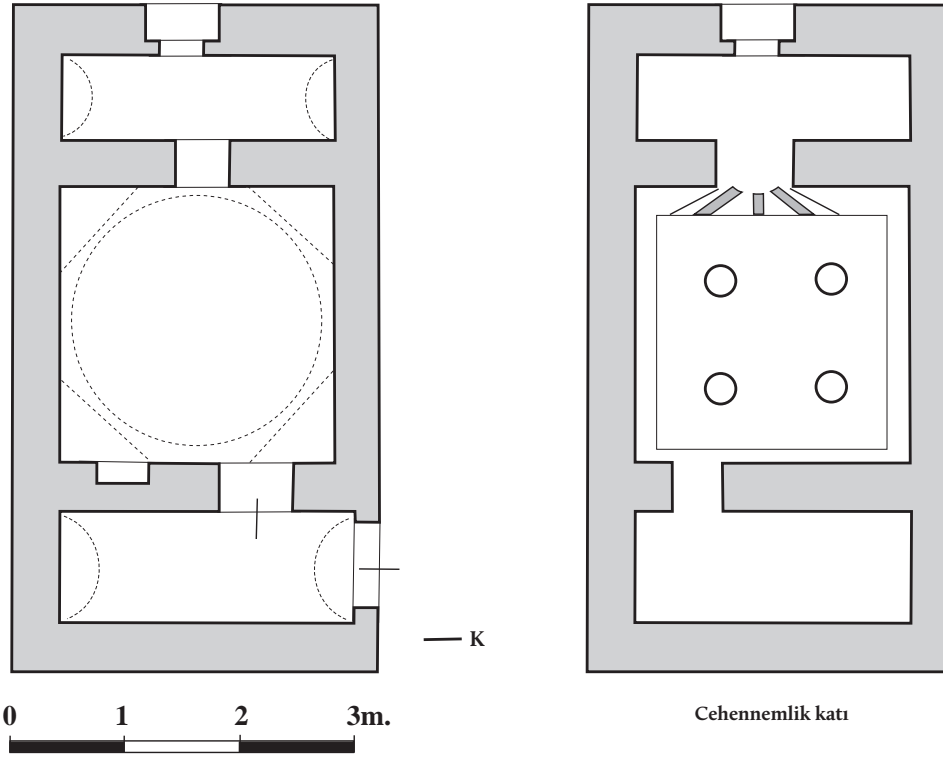
Resim 11
Hamam ve çevresinin kazı sonrası kuzeybatıdan görünüşü.

yakın olan kesiminde bir sondaj çukuru açılmıştır. Çalışmalar sırasında, yüzeyden yaklaşık 25 cm. aşağıda, kum ve kireç karışımı harçla inşa edilmiş bir duvar kalıntısına rastlanması nedeniyle, kazıya duvar boyunca devam edilmiştir. Çevre duvarına paralel ilerleyen ve 85 cm kalınlığında olan duvarın yaklaşık 12 metrelik kısmı açılmıştır.

Aşevindeki kazı çalışmaları sırasında ele geçen, mühürlü ancak mühürü okunamayan geç dönem tuğlaları ve çeşitli mermer parçaları ile düzgün yüzeyli duvar taşları restorasyon çalışmalarında örneklik edebileceği düşünülerek kazı alanında toplanmıştır. 10'u sağlam olmak üzere çok sayıda mezartaşı parçası, çeşitli formlarda 24 lüle parçası, bir mozaik parçası, çelenkle süslenmiş, üzerinde Yunanca "Demos" "ODHMOS" (Halk Meclisi) yazan kırık bir mermer, basit bir yüzük, Sultan Abdülaziz'e ait, üzerinde "1277/1861 Azze Nasrahu Duribe fi Konstantiniyye" ve Sultan V. Mehmed Reşat'a ait "1327/1909 Adalet, Müsavat, Hürriyet" yazan iki Osmanlı sikkesi ve çok sayıda sırlı ve sırsız seramik bulunmuştur (Resim 9).

Hamam ve Çevresinde Yapılan Çalışmalar

Türbenin kuzeybatısında, kuzey-güney yönlü bir tonozla örtülü ılıklik, gerisinde kare bir sıcaklik ve sıcaklığın batısında su deposundan oluşan bir hamam yer almaktadır (Şekil 2, Resim 10). Hamamın duvarları taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Duvarlarda yer yer antik dönem devşirme malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir. Geçiş tromplarla sağlanmış bir kubbeye örtülü olduğu anlaşılan

Şekil 2
Hamam planı.

sıcaklığın kubbesi çökmüş ancak trompları günümüze büyük oranda sağlam olarak ulaşabilmiştir.

Hamam ve çevresindeki kazı çalışmaları sırasında, öncelikle sıcaklığı büyük oranda dolduran harici atıklar ve kubbeden döküldüğü anlaşılan tuğla kırıkları temizlenerek sıcaklığın zemini tesbit edilmeye çalışılmış, ancak zeminin tamamen yıkıldığı anlaşılmıştır. Cehennemlikte, sıcaklığın zemin döşemesini destekleyen dört ayakta yalnızca birinin sağlam olarak günümüze ulaşabildiği, diğer üç ayağın tahrip olduğu saptanmıştır. Sıcaklık girişinin hemen altında, ocaktan gelen sıcak dumanın ılık mekanını da bir miktar ısıtabilmesi için tasarlanmış bir açıklık ortaya çıkarılmıştır.

Sıcaklığın batı cephesine bitişik olan su deposu ile sıcaklık arasında, depunun bakımını yapmak ve havalandırmasını sağlamak için kullanılan bir pencere yer almaktadır. Pencerenin alt kesiminde, cehennemlikle ocağın bağlantısını sağlayan dört kanal ortaya çıkarılmış, ancak bu kısmın büyük oranda tahrip olduğu görülmüştür (Resim 11).

Sıcaklığın doğusundaki, tonozu tamamen yıkılmış olan ılık mekanında, döküntü taşların yanı sıra devşirme bir sütun kaidesi ve sütun parçaları bulunmaktadır. Kalan izlerden, ılık zemininin mermer plakalarla döşeli olduğu anlaşılmaktadır. Mekanın doğu duvarı üzerinde tonozun izleri halen görülebilmektedir.

Batı cephenin önünde yapılan çalışmalarda, kemerinin çok az bir kısmı görülebilen ocak tamamen ortaya çıkarılmış, ocak nişi ve cehennemliğe uzanan kanalların temizliği yapılmıştır (Resim 12). Kuzey cephe önünde, 3 x 9 metrelik bir

Resim 12
Hamamın külhan,
su deposu ve
cehennemliği.

alanda kazı yapılmıştır. Cephenin doğu ucundaki ılıkılık girişinin önündeki basamak ve eşik taşı devşirme mermerdendir. Batı cephede yer alan külhanın önünden başlayarak kuzeye doğru devam eden alanın zemini düzgün traverten taşlarla döşelidir. Döşeme taşlarının yer yer söküldüğü ve bazılarının da tahrip olduğu dikkati çekmektedir (Resim 13). Kuzeye doğru devam eden döşemenin bağlantısı tespit edilemeden çalışmalara son verilmiştir.

Hamam ve çevresindeki çalışmalar sırasında, restorasyon çalışmalarında örneklik edebileceği düşünülen mühürlü ancak mühürü okunamayan tuğla ve çeşitli mermer parçaları ile bazıları profilli bazıları düzgün yüzeyli duvar taşları kazı alanında toplanarak koruma altına alınmıştır. Az sayıda mezartaşı parçası; polyster malzemeye yapılmış, Osmanlı askerini tasvir eden yakın tarihli satranç taşı parçaları; 34 lüle parçası; geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlenebilecek mozaik parçaları; korozyona uğramış iki geç dönem Osmanlı sikkesi; 1912 tarihli bir Yunan parası; Cumhuriyet dönemine ait ikişer adet beş ve on kuruş ile çok sayıda sırlı-sırsız seramik parçası bulunmuştur (Resim 9).

Resim 13
Hamamın kuzeyindeki
taş döşeli zemin.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bugün, Emir Sultan Haziresi/Türbesi olarak bilinen yapılar topluluğunun inşa tarihi ve türbede yatan kişinin kimliği hakkında bilgi veren bir yazıt yoktur. Mescid, türbe, hamam, misafirhane ve aşevinden oluşan bugünkü külliye'nin plan özellikleri de işlevi hakkında kesin bir fikir vermekten uzaktır. Ancak, kent içindeki konumu ve çevresindeki hamam, aşevi ve mescit dikkate alındığında, zaman içinde önemli değişiklikler geçirmiş olmakla birlikte, bir zaviye kompleksinin çeşitli birimlerini içeren yapılar topluluğu olduğu akla gelmektedir. Nitekim tarihi belgeler de buranın bir zaviye olduğu konusunda birleşmektedir.

Zaviyeler, Selçuklu Devletinin kuruluşundan itibaren, Anadolu'nun Türkleştirilmesi, İslam'ın yayılması, yolların güvenliğinin sağlanması ve hatta yoksullara yardım gibi önemli görevler üstlenmiş, dini ve sosyal içerikli yapılardır. Bir ahi ya da tarikat şeyhi önderliğinde kurulan bu tür yapıların, özellikle XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayıldıkları bilinmektedir.¹⁴ 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'yu gezen *İbn Batuta*, uğradığı kentlerin pek çoğunda zaviyelerde konaklamış ve bu yapılar hakkında önemli bilgiler vermiştir.¹⁵ İbn Batuta Seyahatnamesi ve konuya ilişkin çalışmalardan, ortaçağ zaviyelerinin, mescid, misafirhane, hamam, ahır, mutfak, kiler, atelye ve bazen de kurucusuna

14 Zaviye teriminin anlamı ile bu tür yapıların kökeni ve mimari özelliklerine ilişkin bir değerlendirme için bk. Ünal 2001: 197-201. Ayrıca, Zaviyeler ve Anadolu Ahileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Barkan 1942:279-386; Doğan 1977; Çağatay 1974; Ocak 1978: 247-269; Erdoğan 2000: 37-55; Eyice 1963: 1-80; Emir 1994; Kuban 2002:209-212.

15 Bk. Parmaksızoğlu 1989; Aykut 2000.

ait türbe gibi çeşitli yapılardan oluşan bir külliye niteliği taşıdığı anlaşılacakla birlikte, bu yapıların genellikle özensiz malzemeye inşa edilmiş, derme çatma binalar oldukları, bu nedenle pek çoğunun günümüze ulaşamadıkları ya da büyük değişikliklerle ulaşabildiği görülmektedir.

Belgelerde adı geçen ve günümüze “*Emir Sultan*” biçiminde ulaşan Seyyid Mükeremüddin Zaviyesi'nin burada olduğu kuşku götürmeyecek kadar açıktır. Ancak zaviyenin bugünkü durumu, orijinal plan şeması hakkında kesin fikirler yürütmemize de olanak sağlamamaktadır. Bugünkü alan içindeki türbe, mescit, barınma ihtiyacının sağlanması için konut ve her ne kadar zaviyeyle bağlantısı konusunda tereddütlerimiz bulunsada hamam gibi günlük ihtiyaçlara cevap verebilecek yapıların zaviyelerde de bulunduğu bilinmektedir. Mutfak veya aşevi, özellikle ortaçağ zaviyelerinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Zaviyeler, çoğunlukla, boş toprakları iskana açmak amacıyla yerleşim merkezlerinin dışında kalan boş alanlarda kurulmuştur. Kentin nispeten dışında yer alan Emir Sultan Zaviyesi'nin konumu da bu duruma uygun düşmektedir.

Zaviyelerin, özellikle 18-19. yüzyıllardan itibaren çeşitli tarikatların örgütlendikleri mekanlara dönüştüğü bilinmekte ve bu tür örgütlenmiş mekanlarda da, semâhâne, selamlık, harem ve hazire gibi birimler yer almaktadır.¹⁶ Emir Sultan Zaviyesi, Rıfâî tarikatına ait bir dergah olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar işlevini sürdürmüştür. Zaviyeye ait birimlerin, yapının dergah olarak kullanılmaya başlanmasından sonra ne tür değişimlere uğradığı ancak kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra açıklığa kavuşturulabilecektir.

Aşevi ve Hamam'ın çevresinde yapılan çalışmalar, bu kesimlerin mimari özelliklerine dair önemli bilgiler edinmemizi sağlamış, ancak orijinal durumu konusundaki soru işaretlerini çözümlenmemiştir. Daha önce de değinildiği üzere, kazı çalışmaları tamamlanmadığı için, Anadolu'daki çağdaş örnekleriyle karşılaştırılarak ve elde edilen verilerden yola çıkarak kesin bir sonuca ulaşmak da mümkün görünmemektedir.

Aşevinin doğusunda, çevre duvarının dışında açılan sondaj sırasında ortaya çıkarılan duvarın bağlantıları henüz belli değildir. Zaviyenin orijinal çevre duvarı olma ihtimali göz önünde bulundurulmak üzere, kazısı tamamlandıktan sonra kesin kanıya varmak daha doğru olacaktır.

Aşevinin, iki mekandan oluştuğunu gösteren duvarlar çalışmaları sonucunda

16 Geç dönem tarikat yapılarından bir örnek, Uşşaki Dergahı için bk. Uysal 2008: s.57.

tespit edilmiştir. Ancak bu duvarlar, en erken 1300/1882-83 tarihinde Hristo Kalfa tarafından gerçekleştirilen onarımda yapılmış olmalıdır. Nitekim, duvarlardaki bitişme çizgileri ve duvarda kullanılan malzemelerin niteliği de daha erken olamayacağını göstermektedir. 20. yüzyılda yapılan onarımlarla ilgili ipuçları da izlenebilmektedir. Ocak nişinin üst kesimindeki kerpiç ve taş malzemeyle yapılan onarım, çimentoyla yapılan su teknesi, havuzun çevresindeki çimentoyla yapılan onarımlar, tuvalet ve tuvaletin atık su giderini oluşturan künk sistemi gibi uygulamalar yakın tarihte gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Yapılan çalışmalar sonucunda, hamam ve yakın çevresinin durumu tespit edilmiş olmakla birlikte, hamamın kuzeyindeki oldukça özenli ve düzgün taşlarla döşeli zeminin bağlantısı anlaşılammıştır. Taş döşeme, henüz kazılamayan alana doğru devam etmektedir. Bu kısımda, kuzeyden geçen sokağa kadar uzanan alan bugün boştur. Hamamın doğusunda, ılıklik bitişiginden başlayarak kuzeydeki sokağa kadar devam eden bir duvar yer almaktadır. Türbenin kuzeyindeki hazireyle hamamın bulunduğu alanı birbirinden ayıran bu duvar, hamamın hazireye ait olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Tek mekandan oluşan bu tür küçük hamamların, daha çok konak, köşk gibi yapılara ait oldukları bilinmektedir. Bu nedenle, alanın kazısı tamamlanmadan, hamamın zaviyenin bir parçası mı yoksa burada yer alan bir konuta mı ait olduğu konusunda kesin fikir yürütmek olası değildir.

Hazirenin güneybatı köşesinden başlayarak, kuzeye doğru uzanan mescit ve bitişigindeki konutun örtüleri tamamen yıkılmış durumdadır. Güney duvarında bir mihrabı bulunan mescit ve çevresinin temizlik çalışmaları yapılmış ancak, zeminleri tespit edilememiştir. Doğu duvarının tamamına yakını yıkık olan mescidin, dikdörtgen şekilli plan şeması ile duvarlarının tonoz ya da kubbeyi taşıyamayacak kadar ince oluşu, üzerinin ahşap bir çatıyla örtülü olduğunu göstermektedir.

Zaviye sınırları içinde yer alan hazirenin, mezar taşı kitabelerinden 16. yüzyıldan itibaren oluştuğu anlaşılmaktadır. Üç ada halindeki hazirede yer alan mezarların tamamına yakını büyük oranda tahrip olmuş, mezar taşlarının da çoğu kırılmış durumdadır. Hazirede yer alan mezarların sayısı ile orantılandığında, yaklaşık dört katı mezar taşı olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum, çevrede yok edilen mezarlıklardan buraya mezar taşı nakli yapılmış olduğunu akla getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Aykut 2000	A.S.Aykut, İbn Batuta Seyahatnamesi, İstanbul 2000.
Barkan 1942	Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve zaviyeler", Vakıflar Dergisi, II, Ankara, 1942.
Baykara 1974	T. Baykara, , İzmir Şehri ve Tarihi, İzmir, 1974.
Çağatay 1974	N. Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1974.
Çokbankir 2001	E.Çokbankir, Geçmişten Günümüze Seydiköy-Gaziemir, İzmir, 2001.
Doğan 1977	A. İ. Doğan, Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları, İstanbul, 1977.
Emir 1994	S. Emir, Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar:Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, I, Öncül Yapılar:Tokat Zaviyeleri, İzmir, 1994.
Erdoğan 2000	M. A. Erdoğan, "Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, IV, İzmir, 2000.
Eyice 1963	S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zaviler ve Zaviyeli Camiler", İktisat Fakültesi Mecmuası, C.23, No.1-2, İstanbul, 1963
İzmir Belediyesi	İzmir Şehri Mahalle ve Sokak Numaraları Rehberi, İzmir, Tarihsiz.
Kuban 2002	D. Kuban, "Zaviyeler", Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul, 2002. Kütükoğlu 2000: M.S.Kütükoğlu, 15. ve 16. Asırlarda İzmir Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı, İzmir 2000.
Ocak 1978	A. Y. Ocak, "Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)", Vakıflar Dergisi, XII, Ankara, 1978.
Parmaksızoğlu 1989	İ. Parmaksızoğlu, İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler, İstanbul 1989.
Semerci 2005	M.O.Semerci, Hazireler İzmir'in Osmanlı Eserleri I, İzmir 2005.
Uysal 2008	A.Uysal, "Kilitbahir (Kilidü'l-Bahr)'de Tarihi Doku ve İki Hamam", Çanakkale İli Değerleri Sempozyumu (25-31 Ağustos 2008) Bildirileri, Eceabat, Çanakkale 2008.
Ülker vd. 2008	N.Ülker ve Diğerleri, İzmir'de Türk Mührü, İzmir 2008.
Ünal 2001	R. H. Ünal, "Beçin 1998 Kazısı", Sanat Tarihi Dergisi, XI, İzmir, 2001.

Emir Sultan Haziresi'nde
bir lahit tipi mezar.